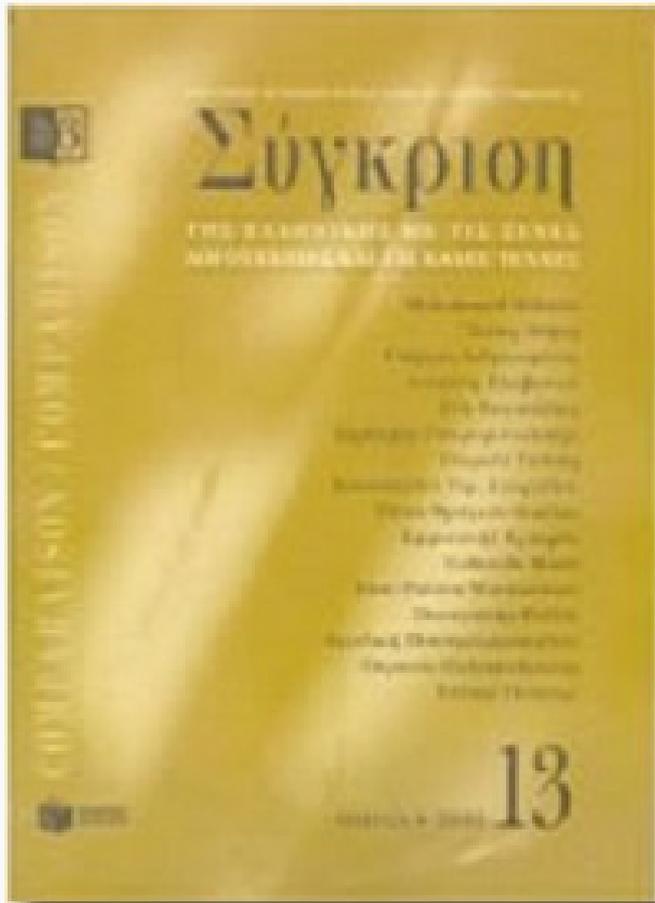

Σύγκριση/Comparaison/Comparison

Τόμ. 13 (2002)

Η απήχηση του Αισχύλου στο έργο του Αγγέλου Σικελιανού

Ρίτσα Φράγκου-Κικίλια

doi: [10.12681/comparison.10134](https://doi.org/10.12681/comparison.10134)

Copyright © 2016, Ρίτσα Φράγκου-Κικίλια

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Φράγκου-Κικίλια Ρ. (2017). Η απήχηση του Αισχύλου στο έργο του Αγγέλου Σικελιανού. *Σύγκριση/Comparaison/Comparison*, 13, 52–59. <https://doi.org/10.12681/comparison.10134>

Η απήχηση του Αισχύλου στο έργο του Άγγελου Σικελιανού

Το να ισχυρίζεται κάποιος ότι ο Άγγελος Σικελιανός υπήρξε ιδιαίτερα αρχαιομαθής είναι σαν να παραβιάζει πόρτες ανοιχτές. Παρά ταύτα όμως, το να προσπαθεί να αποδείξει ποιος από τους αρχαίους συγγραφείς ή ποιητές διαδραμάτισε ρόλο καθοριστικό στο έργο του, και κυρίως με ποιους τρόπους έκανε την εμφάνισή του, καθιστά το έργο αυτό περισσότερο αναγνώσιμο και κατανοητό.

Βεβαίως είναι γνωστό, από μαρτυρίες του ίδιου του Σικελιανού, πως από τους τρεις μεγάλους μας τραγικούς εκείνος που τον είχε εντυπωσιάσει και του οποίου τις ιδέες είχε ενστερνιστεί αλλά και θαύμαζε τον τρόπο ζωής του υπήρξε ο Αισχύλος.

Την πρώτη ρητή αναφορά στο όνομα του μεγάλου μας τραγικού συναντάμε το 1922 στο «Ανοιχτό Υπόμνημα στη Μεγαλειότητά του», όπου ο Σικελιανός παραβάλλει την ψυχή του με την ψυχή του Αισχύλου, καθώς ισχυρίζεται πως για να γνωρίσει το Λόγο των Ελλήνων έκανε «ανεξάιρετα όλα τα ταξίδια τής φυλής Του» και τα αρχεία του τον πύρωσαν, όπως θα πύρωσαν και την ψυχή του Αισχύλου τα αρχεία της Ελευσίνας στα νιάτα της, «πριν συντελεστεί βαθιά του ακόμα η τελική θεοκρασία, η θερμή ένωσή του με το σύμπαν, την ημέρα που, αναμμένος, σκοτωμένος, ματωμένος, ξαναγύριζε από το Μαραθώνα μονάχος του στο Ελευσίνιο ιερό».¹

Σε άρθρο του, επίσης, που δημοσίευσε στο περ. Θέατρο για τα προσωπεία στην τραγωδία του Προμηθέα Δεσμώτη (25 Δεκεμβρίου 1926), ο Σικελιανός διατείνεται ότι ο Αισχύλος άρπαξε το προσωπείο από τη μυστηριακή ατμόσφαιρα των Ελευσινίων και το «ανασήκωσε μια μέρα μες στη μέση από ολόκληρο το λαό» και ότι «με τη φρένα απ' τη Δήμητρα θρεμμένη προχωρεί προς το λαό ο Αισχύλος μια ημέρα κολοσσιαίος παιδαγωγός».² Παραπέμπει έτσι σιωπηρά ο μεγάλος μας ποιητής αφενός στον Αριστοτέλη (*Ηθικά Νικομάχεια* III, 1), στον Αιλιανό (*Ποικίλ. Ιστορ.* 19) και στον Κλήμη τον Αλεξανδρέα (*Στρωμ.* II 387) και αφετέρου στους στίχους του Αριστοφάνη για τον Αισχύλο «Δήμητερ ή θρέψουσα τήν έμην φρένα / εΐναι μέν τών σών άξιον μυστηρίων» (*Βάτραχοι*, στ. 886-887).

Το 1931 σε ομιλία του στον στρατό της Θράκης, με τίτλο «Ο Δελ-

φικός Πυρήν φορεύς της παγκοσμίου πνευματικής θελήσεως», ο ποιητής επισημαίνει πως «ο ηρωισμός του Αισχύλου εκορυφώθη μέχρις ανεφίκτου σημείου, ώστε στο υπ' αυτού γραφέν επιτάφιο ρήμα του, το όργιον της ανδαγαθίας κατά της αυθαιρεσίας των Μήδων να καλύπτει εκουσίως το ανάστημα του μεγαλύτερου της ανθρωπότητας ποιητού», καθώς άλλωστε ανήκε στο «όρατικόν γένος τῶν μεμνημένων ὀλοκλήρων καὶ ἀεὶ βλέπειν προσδιδασκομένων» όπως σχολιάζει ο Ολυμπιόδωρος στον Φαίδρο του Πλάτωνα (250c) και όπως παραθέτει —χωρίς να παραπέμπει, ως συνήθως, ο Σικελιανός— στη μελέτη του «Ἡ Ζωή και το ἔργο του Πινδάρου».³ Γι' αυτό «ιερότατος και καθαρός» είναι ο Αισχύλος⁴, «πραγματικός Τιτάν⁵, μεγαλύτερος ποιητής όλων των αιώνων»⁶, που έκανε την Ποίηση Πράξη⁷.

Το 1950 ο Σικελιανός γράφει σε εγκώμιό του για το ζεύγος Merlier πως την άνοιξη του 1938, που βρισκόταν στο Πήλιο, ανάμεσα στα ελάχιστα βιβλία τα οποία είχε πάρει μαζί του ήταν και ο «Αισχύλος».⁸

Γιατί όμως αυτό το πάθος κι αυτή η αφοσίωση του Σικελιανού για τον Αισχύλο; Είναι γνωστό, και δεν μένει παρά να αποδειχθεί συστηματικότερα και μέσα από όλο το έργο του, πως η βασικότερη επίδραση που έχει δεχτεί το έργο αυτό έχει βαθιά τις ρίζες της στον Ορφισμό. Ο ποιητής γνωρίζει σχεδόν τα πάντα γι' αυτή την «αριστοκρατική», όπως αυτός δέχεται τον όρο, θρησκεία. Γνωρίζει τα φιλολογικά και τα παραφιλολογικά, τα φιλοσοφικά και τα παραφιλοσοφικά της. Γνωρίζει τον Rohde, τον Nietzsche, τον Quinet αλλά και τον Fabre d'Olivet, τον Saint-Yves d'Alveydre, τον Papus, την Blavatsky, τον Barlet, τον Schuré. Στο δε αρχείο Άγγελου Σικελιανού του Μουσείου Μπενάκη, υπάρχουν αντιγραμμένα με το χέρι του πολλά αποσπάσματα ορφικά από τη συλλογή του Otto Kern *Orphicorum Fragmenta* (1922), όπως υπάρχει και μακροσκελές πεζό κείμενο αναφερόμενο στον Αισχύλο, στο οποίο ο Σικελιανός θεωρεί το μεγαλύτερό μας τραγικό ως μύστη ορφικό. Το κείμενο αυτό δεν δημοσιεύτηκε ολόκληρο, αλλά σπαράγματά του πέρασαν σε άλλα πεζά του Σικελιανού, όπου χρειαζόταν να υποστηρίξει την άποψή του για τον Αισχύλο. Άλλωστε, δεν είναι η πρώτη φορά που οδηγείται σε τέτοιου είδους πρακτική.

Όμως τα περί επιδράσεως του Ορφισμού στο έργο του Αισχύλου έχουν αποδειχτεί στη διατριβή του Martin Bock (1914) *De Aeschylō poeta orphico et orpheopythagoreo*, όπου διαβάζουμε πως: «*Vestigia igitur Orphica et Orpheopythagorea conici aliquot in Aeschylea poesi dispersa licet*» (σελ. 13).

Ενδιαφέρουσα είναι και η παρατήρηση του Bock: «*Miramur igitur, quod Oceanitides Iovem adorantes cultorem Necessitatis de Adrastea moveant. Nec enim dubium esse potest, quin Aeschylus rationem Orpheopythagoreā tanto studium perscrutatus, ut κόσμον Prometheus Ὀρ-*

φικῶς describeret, Necessitatem —doctrina theologorum— de Adrastea non alienam esse scriverit» (σελ. 30).

Ο Α. Dietrich επίσης επισημαίνει (*Nekyia*: 1983, σ. 123) πως η αρχαιότερη μαρτυρία για την ορφική Αδράστεια είναι ο στ. 936 του Αισχύλου από τον Προμηθέα Δεσμώτη:

οἱ προσκυνοῦντες τὴν Ἀδράστειαν σοφοί.

Στον δε Αγαμέμνονα γράφει ο αρχαίος τραγικός:

Ὅρφεϊ δὲ γλῶσσαν τὴν ἐναντίαν ἔχεις

ὁ μὲν γὰρ ἤγεν πάντ' ἀπὸ φθογγῆς χαρά (στ. 1629-1630)

αναγνωρίζοντας την ποιότητα και το περιεχόμενο της ορφικής γλώσσας.

Κατά τον Otto Kern δε ο Αισχύλος ήταν εκείνος που τόνισε πρώτος τον απολλώνιο χαρακτήρα του Ορφέα και όχι ο Πίνδαρος.⁹

Αλλά και τις απόψεις των ορφικών τις σχετικές με την αρμονία, τη συμμετρία, την ταύτιση του Απόλλωνα με τον Ήλιο, τη Θεογονία, τη Νύχτα, την Τριάδα ανιχνεύει ο Bock, για τον οποίο όμως ο Kern διατηρεί επιφυλάξεις: «es ist aber viel mit Vorsicht aufzunehmen»¹⁰.

Όμως τα ίδια με τον Bock για τη σχέση του Αισχύλου με τους ορφικούς και τον Ορφισμό πίστευε και ο Σικελιανός. Στο VI από τη σειρά άρθρων του «Η πνευματική βάση της Δελφικής Προσπάθειας» (*Ελεύθερον Βήμα*, 8-14 Δεκεμβρίου 1927), αφού αναφερθεί στην προσπάθεια του Πεισίστρατου να συγκεντρώσει όλα τα αγνά πνευματικά κεφάλαια της Ελλάδας στα ιερά κέντρα, να συγκεντρώσει «τις φωνές της ζωντανής παράδοσης συμμαζεμένα, συρραμμένα...», έρχεται στον Αισχύλο με τα παρακάτω λόγια:

«Και ιδού η μεγάλη και αγία στιγμή οπού στην Ελευσίνα έρχεται στη ζωή και αναθρέφεται σιωπηλά ο Αισχύλος, μουούμενος χωρίς αμφιβολία σιγά σιγά σε όλα τα πνευματικά αρχεία οπού το ιερό της περιέχει, κάνοντας με την επίμονη και απόκρυφη μελέτη όλον τον κύκλο των εποποι[ι]ών και των μεταναστεύσεων όλων των φυλών του κόσμου, μεγαλώνοντας με τα Μυστήρια τη θρησκευτικήν Αισθητική του, γιγαντώνοντας μες στην ψυχή του την Καθολική, την Κοσμική συνείδηση της Ιστορίας και της ανθρώπινης ψυχής. Και ιδού επιτέλους η αγία ώρα οπού με την κάθοδο του Ξέρξη, ως ένα πνεύμα που το ενσάρκωσε η εσώτατη πνοή της Αγιότητας, της αρετής και της ελευθερίας, ο Μαραθώνας τότε φέρνει ξαφνικά αντιμέτωπο ακριβώς ενάντια όλης της ενσάρκωσης της τυραννίας, της μιαιρότητας και της δουλείας, ενάντια όλου του φρικτού Νεμροδισμού, που αποσχιζόμενος από αιώνες κάτου από το έμβλημα της αναρχίας και της λαγνείας των αμύητων ανθρώπων, από την αγνή θρησκευτική συνείδηση του κόσμου, ανυψώθηκε ως ανήλεη μάστιγα κατά παντός ιερού και οσίου, με τ' όνομα “Πολιτική”, ανένδοτο, πυρίπνοο, τρομερό».¹¹

Στον Αισχύλο ο Σικελιανός αναγνωρίζει αυτό που και ο ίδιος ήθελε να πετύχει: μια τεράστια παιδαγωγική προσπάθεια που θα επιδίωκε να υψώσει τον κόσμο σε συνείδηση της ζωής καθολική.¹² Και καθώς ο ποιητής ταύτιζε τα Ελευσίνια με τα Ορφικά Μυστήρια, ο Ελευσίνιος μύστης γι' αυτόν υπήρξε και Ορφικός. Έτσι γι' αυτόν ο Αισχύλος: «Ανεβασμένος πλέον αυτός ο ίδιος, με το Μαραθώνα και τη Σαλαμίνα, στο ανώτατο όργιο της Αρετής, ως το επηγγέλλετο η ορφική διδασκαλία, στο “Όργιο της ανδραγαθίας” —έχοντας φτάσει, τέλος, στην απόλυτη πνευματική του και ηθική ανεξαρτησία— αποφασίζεται να σπάσει (συνεννοούμενος βέβαια με τους Ελευσίνιους ιεροφάντες) τους λειτουργικούς δεσμούς των Μυστηρίων, και, υψωνόμενος απάνω απ' όλα όσα νομίζει ως κατά συνθήκη καθεστώτα, ξαφνικά να μεταθέσει μες στο κέντρο αυτής της εκκλησίας του Δήμου τη Μύησή του, συνοψίζοντας για όλους πλέον και όχι μοναχά για τον εαυτό του την τεράστια που περικλείει η ψυχή του ηθική δημιουργία και διδαχή».¹³ Και συνεχίζει:

«Στα περισσότερα έργα του, ιδίως τα τελευταία, διαφαίνεται ολοκάθαρα κάποια προσπάθεια τραγική να ισορροπήσει αυτά τα άκρα, στα οποία πέφτει αυτόματα ο λαός: “Μη επιθυμείτε ούτε την πίεση, αλλ' ούτε μια ζωή αχαλίνωτη. Οι Θεοί εβάλανε τη δύναμη στη μέση από τα δυο, ούτ' από δω ούτε από κει”. “Αν βρωμίζετε”, λέγει η Παλλάδα στην Ορέστεια, “μια καθαρή πηγή με ρυάκια λασπωμένα, πώς θα να μπορέσετε να πιείτε έπειτα απ' αυτή; Θα να 'θελα να πείσω τους πολίτες, επιφορτισμένους τη φροντίδα του λαού, να εμποδίσουνε την αναρχία και την τυραννία, αλλά να μη αρνηθούν και κάθε χαλινό”.

»Το ιερό Ορφικό του πνεύμα ανατείνεται να λυτρωθεί απ' την Ύδρα αυτών των αντιθέσεων, και συχνά στον άνισον αυτόν αγώνα αντιφάσκει, επισκιάζεται από κάτι ωσάν νέφος, ωσάν προαίσθημα σκληρό. Η ολόαγνη, η μεγάλη αναπνοή του αρχινά να πνίγεται ολόένα στην ασύστατην ατμόσφαιραν αυτή. Αισθάνεται ότι μάταια δεν κατόρθωσε να ισορροπήσει μες στο αίσθημα του λαού την έννοια της καθολικότητας μαζί με της παράδοσης και της ελευθερίας. Ακόμη περισσότερο, ο Αθηναϊκός λαός ανθίσταται στο τέλος, δεν τον παρακολουθεί καθώς τον επακολουθεί στην αρχή. Η βαριά ιερατική τετραλογία του βαραίνει πια στους ώμους. Προτιμούν τον καλλιτέχνη Σοφοκλή, που, αγνοώντας ακριβώς αυτό που εγνώριζε ο Αισχύλος, έλεγε γι' αυτόν πως “ό,τι κάνει ίσως το κάνει ωραίο, αλλά χωρίς να ξέρει το γιατί”.

»Αλλά εκείνο ακριβώς που αγνοούσε ο Σοφοκλής και πού εγνώριζεν ο Αισχύλος ήτανε το “απέραντο πνευματικό του Κόσμου σύνορο”, ήταν η πανάρχαιη Μυσταγωγική παράδοση, ήταν η Ιερή Ιστορία ολόκληρης της ανθρωπότητας και η “πολυώδυνη ψυχή ολόκληρης της Γης”».¹⁴

Ας δούμε όμως ομοιότητες του έργου των δυο ποιητών τις οποίες προσφυώς έχει επισημάνει και ο Ανδρέας Φυλακτού στη διδακτορική

του διατριβή *Ο αρχαιοελληνικός Μύθος στο Λυρικό Βίο, Λευκωσία 1990*:

- α) Ο Παν, για παράδειγμα, των ακτών απαντά στους Πέρσες του Αισχύλου (στ. 449), αλλά αποτελεί και θέμα του περίφημου ομώνυμου ποιήματος του Σικελιανού.
- β) Στο ποίημα «Ανεβαίνοντας τον Όλυμπο» της *Συνείδησης της Γης μου του Προλόγου στη Ζωή* ο Σικελιανός χαρακτηρίζει τον Δία ως «Έπαφο». ¹⁵ Στο ποίημα «Παντάρκης» τον αποκαλεί «Κατεβάτη». ¹⁶ Ως «Έπαφο» χαρακτηρίζει τον Δία ο Αισχύλος στις *Ικέτιδες* (στ. 315) και στον *Προμηθέα Δεσμώτη* (στ. 851). Επίσης, τα επίθετα (του Διός) που χρησιμοποιεί ο Σικελιανός απαντούν και στον ορφικό ύμνο Διός, όπως π.χ. «Κρόνιε» (στ. 6), «Κατεβάτη» (στ. 6).
- γ) Στον «Τέλειο Πόθο» της *Συνείδησης της Γυναίκας* (στ. 149-154), που προφανώς ο Σικελιανός δανείστηκε από τις *Ευμενίδες* (στ. 181-184) του Αισχύλου:

*μη καὶ λαβοῦσα πτηνὸν ἀργηστὴν ὄφιν,
χρυσηλάτου θώμιγγος ἔξορμώμενον,
ἀνῆς ὑπ' ἄλγους μέλανα πλευμόνων ἀφρόν,
ἐμοῦσα θρόμβους οὖς ἀφείλκυσας φόνου.*

- δ) Δεν είναι βέβαια υποχρεωτικό η εικόνα του βοδιού «π' ἄγγιξεν / η μύγα», στον *Αλαφροΐσκιωτο* να έχει ως πηγή τον *Προμηθέα Δεσμώτη*, όπως φαίνεται στην προαναφερθείσα διδακτορική διατριβή:

*Και να – ένα βόδι π' ἄγγιξεν
η μύγα, κι ωσά φίδι
κι ὅλη του ελύγαε την κοιλιά,
τα κέρατά του ανάμεσα
στα σκέλια εχτύπα, κ' ἔβλεπε
στη λαύρα του σκοτίδι,
στα μάτια η φλέβα εφούντωσε
και το σκοινί είχε κόψει
να σκλημηδήσει στον γκρεμό –
η κρύα φωνή μου, ξάστερη,
το αλάφιασε, το χάδεψε
σαν ίσκιος, την ακράτητην
ορμή του εἶχε αντισκόψει. (ΛΒ, στ. 445-457)*

Ας δούμε τον Αισχύλο:

*(...) κεραστὶς δ', ὡς ὄρατ', ὄξυστόμῳ
μύωπι χρισθεῖσ' ἐμμανεῖ σκιρτήματι
ἦσσον πρὸς εὖποτόν τε Κερχνεΐας ῥέος (στ. 673-675)*

οϊστροπλήξ δ' ἐγὼ
μάστιγι θεία γῆν πρὸ γῆς ἐλαύνομαι (στ. 681-682)¹⁵

ενώ σαφώς οι στίχοι του «Μεγίστου Μαθήματος»:

...και η ψυχή που πρώτα,
σαν την Ιώ κυνηγημένη από τον Άργο,
τη βουή του μόχτου της ακλούθα, ή σαν εκείνο
π' ακούοντας νύχτα ν' αντηχάν τα βήματά του
διπλά, φοβάται κάποιος πίσω του πως τρέχει,
ορμούσε ακράτητη να φύγει την τροχιά της. (ΛΒ, στ. 94-99)

έχουν την πηγή τους στον Αισχύλο και μάλιστα στον Προμηθέα Δεσμώτη (στ. 677-679):

βουκόλος δὲ γηγενῆς
ἄκρατος ὄργῆν Ἄργος ὠμάρτει, πυκνοῖς
ᾄσσοις δεδορκῶς τοὺς ἐμοὺς κατὰ στίβους. [...]

Ο Ανδρέας Κ. Φυλακτού, επίσης, στη διδακτορική του διατριβή, ενώ λαμπρά επισημαίνει την παρουσία του Ηρακλή στο έργο του Σικελιανού, αναρωτιέται επί των λεγομένων του ποιητή και επί του άγχους του για την αναγέννηση της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας:

«Η ερώτηση που προβάλλει είναι γιατί ο Σικελιανός προτιμά τον Ηρακλή ως πρότυπο-σύμβολο της κριτικής στάσης του απέναντι σε ένα μείζον πνευματικό ζήτημα της νεότερης ελληνικής τέχνης.

»Όπως τονίστηκε και παραπάνω, ο Ηρακλής είναι το σύμβολο του αγωνιστή ανθρώπου, του ήρωα που συνδυάζει τη σωματική και πνευματική ρώμη. Ένας τέτοιος ήρωας θα μπορούσε να αναλάβει το δύσκολο αγώνα της εκκαθάρισης όλων των στοιχείων που δεν είχαν σχέση με την Ελλάδα. Ο άθλος του Ηρακλή, που συνδέεται με το καθάρισμα του στάβλου του Αυγεία, έχει σχέση με την αντίληψη αυτή, παρ' όλο που, για άλλους ίσως λόγους, δεν αναφέρεται καθόλου στο Λυρικό Βίο. Ένας ήρωας, λοιπόν, γεμάτος υγεία και δύναμη μπορεί να αναλάβει το επίμοχθο αυτό έργο.

»Αλλά πιθανόν να υπάρχει και ένας ακόμη λόγος για τον οποίο ο Σικελιανός επιλέγει τον Ηρακλή. Ο Ηρακλής, σύμφωνα με την αρχαία μυθολογία, είναι ο ήρωας που ελευθερώνει τον Προμηθέα, που βρίσκειται δεμένος στο βράχο του Καύκασου. Η αντίληψη αυτή υπάρχει στην τραγωδία του Αισχύλου Προμηθέας Δεσμώτης, την οποία ιδιαίτερα αγαπούσε ο Σικελιανός. Ο Ηρακλής είναι ο ελευθερωτής αυτού που πάσχει άδικα. Στην πραγματικότητα, βέβαια, αυτό που υποβάλλεται είναι ότι εκείνος που θα καταφέρει τον άθλο αυτό δεν είναι ο Ηρακλής, αλλά ο ίδιος ο Σικελιανός, ο οποίος πιστεύει πως το έργο του, η

φωνή του, θα μπορέσει να σώσει τη νεολαία της Ελλάδας από την απραξία στην οποία βρίσκεται δεμένη, δεσμευμένη σαν τον Προμηθέα». ¹⁷

Η απάντηση είναι απλή. Πέραν της σωματικής ρώμης, που υπαινίσσεται και την πνευματική, ο Ηρακλής φέρεται ως μυημένος στα Ελευσίνια και τα Ορφικά, όπως πληροφορούμαστε από τους αρχαίους συγγραφείς. Οι ορφικές παραδόσεις επίσης φέρουν τον Ηρακλή να κατέρχεται απ' τον Εύμολπο, που δεν είχε καμιά σχέση με τη βία, την άλογο συνήθως. Έτσι λοιπόν τον είδε ο Αισχύλος τον Ηρακλή στον *Προμηθέα Δεσμώτη*, τον είδε στα μεταφορικά του συμφραζόμενα και έτσι τον αντιμετώπισε και ο Σικελιανός. Μύστη δηλαδή ορφικό.

Ο Σικελιανός ελπίζει πως με τις Δελφικές Γιορτές (1927, 1930) κατά τις οποίες διδάχτηκε ως γνωστόν ο Αισχύλος (*Προμηθέας Δεσμώτης* και *Ικέτιδες*), η Ελλάδα θα ξαναπάρει τη μεγάλη ορφική αποστολή της, κατορθώνοντας εκείνο που, όταν πρέπει, κατορθώνει: την κατά τον Ορφισμό «αρμονική και ποθητή εκείνη συμπλοκή των ουσιών». ¹⁸ Γι' αυτό ακριβώς και το μέγα πάθος του Σικελιανού για τον Αισχύλο, γιατί, όπως επισημαίνει και ο ίδιος στην ομιλία του «Επιστροφή στη Γη και στο Λαό» (1932), της Ορφικής Πρωτοελλάδας «τη νοσταλγία απηχεί πολύ βραδύτερα ο μεγάλος στεναγμός του Αισχύλου». ¹⁹

Σημειώσεις

Οι συντομογραφίες παραπέμπουν στον *Λυρικό Βίο* [= *ΛΒ*] και τον *Πεζό Λόγο* [= *ΠΛ*] που επιμελήθηκε φιλολογικά ο Γ.Π. Σαββίδης για τις εκδόσεις Ίκαρος.

¹ ΠΛα 97.

² ΠΛβ 197.

³ ΠΛβ 389.

⁴ ΠΛγ 74.

⁵ ΠΛγ 147.

⁶ ΠΛδ 152.

⁷ ΛΒγ 240.

⁸ ΠΛε 261.

⁹ Otto Kern, *Orpheus*, Berlin 1920, σελ. 6.

¹⁰ Kern, *ό.π.*, σημ. 2.

¹¹ ΠΛβ 107.

¹² Πρβ ΠΛβ 108.

¹³ ΠΛβ 108.

¹⁴ ΠΛβ 110.

¹⁵ ΛΒγ 31.

¹⁶ ΛΒβ 125.

¹⁷ Φυλακτού 204.

¹⁸ «τοῦτό ἐστιν τὸ Ὀρφαϊκὸν ὁμοούσιον καὶ ἡ Ἑρμαϊκὴ λύρα, ἐν ἧ τῶν οὐσιῶν ποθητὴ τε καὶ ἑναρμόνιος ἀποτελεῖται συμπλοκή». *Orphicorum Fragmenta*, collegit Otto Kern, Weidmann, Berlin 1922, f. 348, ΠΛβ 127.

¹⁹ ΠΛβ 195.

Résumé

Ritsa FRAGOU-KIKILIA: *L'influence d'Eschyle sur l'œuvre de Sikélianos*

L'influence de la littérature grecque ancienne exercée sur l'œuvre d'Eschyle est bien connue. Homère, Hésiode, les Proscratiques, les tragiques, les philosophes, les historiens et les penseurs des temps classiques ainsi que leurs épigones l'ont intéressé aussi vivement jusqu'à sa mort. La plus grande influence sur sa vie et son œuvre fut exercée par la théorie d'Orphisme. Sikélianos considérait qu'Eschyle était un myste orphique et c'est surtout à travers cette logique qu'il a étudié l'œuvre de ce grand tragique, une œuvre qui a pleinement influencé la sienne.

